

„Az ember nem arra született, hogy legyőzzék!”

Beszélgetés M. Szabó Miklós hadtörténésszel

Szabó Miklós 1942-ben született Tiszadorogmán. 1956-ban kezdte meg középiskolai tanulmányait a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolában. Az Egyesített Tiszti Iskolán 1964-ben végzett lövésztszti szakon, egyben földrajztanári diplomát szerzett a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Csapat-, majd Kossuth Lajos katonai főiskolai szolgálat után 1969 és 1972 között elvégezte a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát. 1972 és 1977 között az akadémia hadművészet-története tanszékének volt oktatója, majd 1977-től 1981-ig tanszékvezető-helyettese, 1981–1984-ben tanszékvezetője. 1984–1989 között az akadémiaparancsnok társadalomtudományi helyettese. 1989 és 1991 között a Zalka Máté (Bolyai János) Katonai Műszaki Főiskola parancsnoka volt, majd 1991-től a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem megalakulását követően annak rektora 1996 és 2007 között.

1976-ban elvégezte az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a történelem szakot, ahol egy évvel később bölcsészdoktori címet szerzett. 1981-ben lett a hadtudomány kandidátusa, 1987-ben pedig a hadtudomány doktora. 1988-ban nevezték ki egyetemi tanárrá.

Szakterületei a második világháború hadműveletei, Magyarország a második világháborúban, a Magyar Királyi Honvéd Légierő története, illetve a második világháború utáni magyar katonai felsőoktatás története, mely témákat a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolán, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetemen oktatta, illetve oktatja.

1985 és 1989 között a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Hadtudományi Választmányának elnöke volt, 1982-től 1991-ig a TIT Budapesti Szervezete Hadtudományi Szakosztálya Elnökségének tagja. Az 1980-as években az Élet és Tudomány, 1980 és 1999 között pedig a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőbizottságában szerepelt.

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága Hadtudományi Szakbizottságának 1981-től 1996-ig, Plenumának 1991 és 1993 között volt tagja. A Honvédelmi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Tanácsában 1992 és 2001 között dolgozott. A Kormányzati Koordinációs Bizottság Tudományos Tanácsának 2001-től 2007-ig volt tagja. Az MTA Küldöttközgyűlésének tagja (1994–2001), az MTA Hadtudományi Bizottságának elnöke (1994–2002). 2001-től az MTA levelező, 2007-től rendes tagja. Az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj IX. Szakértői Kollégium elnöke 2004-től 2010-ig, s ugyanezen évtől az MTA IX. osztályának elnökhelyettese. 2005-től az Európai Jogakadémia elnökségi tagja, az Európai Jogakadémia Hadijog és Biztonságpolitika Tagozat elnöke, az MTA multidiszciplináris akadémiai doktori pályázatok eljárási rendjét kidolgozó bizottság tagja. 2005 és 2008 között az MTA Doktori Tanácsának póttagja, 2006-tól az MTA Szociális Bizottságának tagja, 2008-tól az MTA Doktori Tanácsának társelnöke.

Tizenhárom kormánykitüntetéssel, valamint a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével és a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a Csillaggal (katonai tagozat) rendelkezik. 2003-ban az Osztrák Köztársaság Nagy Érdemrendje, 2006-ban pedig a Francia Nemzeti Érdemrend Lovagi fokozata kitüntetésben részesült. Tudományos tevékenysége elismeréseként 1987-ben kitüntették a Zrínyi Miklós Emlékgyűrűvel, 1995-ben a Zrínyi Miklós Díjjal, 2003-ban a Rendvédelem-történetért Érdemrenddel. A hadtudomány területéről a második világháború után először 1997-ben, majd 2000-ben jelölték az MTA levelező, 2006-ban rendes tagságára. Az oktatási és művelődési miniszter 2008-ban a Magyar Kultúra Napján kitüntette a Szentgyörgyi Albert díjjal.

Pár mondatban mutasd be azt a közeget, ahonnan indultál!

A nagyapám és dédapám, valamint kortárs rokonaik református lelkészi kört adtak, továbbá jegyzőt, kisebb számban tanítót. Apám jogi végzettségű volt, így jegyzőként működött. Úgy emlékszem, 1946-ban mondott le a jegyzőségről. Édesanyám tanítónő volt 1945 előtt, később mint könyvelő dolgozott.

Az általános iskola elvégzése után saját elhatározásból döntöttél úgy, hogy katonai középiskolába jelentkezel. Édesapád háború előtti és alatti jegyzősége nem jelentett hátrányt?

A családban korábban nem volt hivatásos katona, így apám háromszor is megkérdezte, hogy jól meggondoltam-e a dolgot. A felvételi után szinte az egész nyarat végigigizgultam, mivel a Rákóczi parancsnokhelyettese (megbízott parancsnoka), Oláh István alezredes ígérete ellenére nem kaptam pár héten belül értesítést. Ekkor apám írt egy sokoldalú, rendkívül elkeseredett hangvételű levelet a parancsnokhelyettesnek, melyben az állt: ha az a bajuk, hogy ő jegyző volt, akkor őt büntessék, és ne a gyereket! Postafordultával megérkezett Oláh alezredes válasza, melyben küldte a felvételemről szóló határozatot és két ingyenjegyet a kisérőmnnek és nekem, hogy augusztusban vonuljak be Mátyásföldre. Oláh István ezzel bizonyította már akkor megmutató ember nagyságát és tisztességét.

Milyen hatással volt rád a II. Rákóczi Ferenc nevét viselő katonai középiskola?

Csodálatos, megismételhetetlen iskola volt. Mind szellemében, mind követelményrendszerében hallatlanul kemény volt, de mégis mindannyian nagyon szép emlékeket őrzünk róla. Kezdetben a Mátyásföldön nekünk épített, rendkívül korszerű katonai középiskolában voltunk, majd a bevonuló szovjet csapatok november 5-én haza küldtek bennünket. 1957. január közepén már a hűvösvölgyi laktanyába vonultunk be, azonban 1958 nyarán egy rossz döntés, emberi kicsinyesség következtében megszűnt a Rákóczi.

Pedig az iskolai közösség remek volt. Például amikor én felvételiztem 1956-ban, 1260 kitűnő, jeles és jó minősítésű jelentkezőből vettek fel 200-at. Ott már van minőség. Gimnáziumigazgatók jöttek tanárnak. A '90-es években a tábournoki kar talán 90%-a egykori rákóczista volt.

Van katonai példaképed?

Ez rettenetesen nehéz kérdés. Rákóczista koromban, mikor megkérdeztek, természetesen Rákóczit válaszoltam. És az akkori válaszomat, azt hiszem, ma megint nem fogják érteni. Nem azért választottam őt, mert fejedelem volt, hanem – és itt valahol visszautalhatok a „jegyzőgyerek” mivoltomra – úgy fogalmaztam, hogy az osztálykorlátait le tudta küzdeni, és egy magasabb cél érdekében tudott dönteni. Én lövész voltam, és talán a jobbak közé

tartoztam, de kimondottan hadvezér példaképem nem volt, s nem is képzeltem soha magam annak. Az nekem a katonai ideálom, aki becsülettel, tisztességgel, a legjobb tudása szerint tudja szolgálni hazáját a maga területén. Én a pályámmal próbáltam ezt valamilyen szinten bizonyítani és nem fennkölt szövegekben.

Akire élő példaképként tekintettem a pályán, dr. Zágoni Ernő ezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokának társadalomtudományi helyettese, az akadémia első kandidátusa (a „szépséghiba” ebben csak annyi volt, hogy a történelemtudományok kandidátusa volt, de a nagydoktoriját már hadtudományból szerezte). Az ő részéről megmutató tolerancia, segítőkészség, a fiatalok támogatása jelentette a követendő példát. Engem először dr. Nagy Gábor ezredes, a Hadművészeti Történeti Tanszék vezetője hívott meg a tanszékére, s nem sokkal utána Zágoni Ernő is felajánlott egy helyet a Munkásmozgalom Története Tanszéken. Amikor azt mondtam neki: „Ne haragudj, Ernő, én már elköteleztem magam Nagy Gábornak, és a hadtörténelem jobban érdekel, mint a munkásmozgalom története, engedd meg, hogy én döntsek”, a legkisebb retorzió sem ért részéről. Amikor a hallgatóknak csapatgyakorlatra kellett menniük, engedélyezte számomra, hogy a tanszéken teljesítsem a szolgálatot. Utána sem törlesztett, hanem amikor én bizonyítottam, akkor nagy része volt abban, hogy fiatal századosként nagyon felkészült alezredek „nyakába kerültem”, először mint tanszékvezető-helyettes, majd tanszékvezető, sőt az ő utódja is én lettem az akadémiaparancsnok társadalomtudományi helyetteseként.

Mi vonzott a hadtörténelem felé?

Az életben annyi váratlan és kiszámíthatatlan tényező van, ami „löki” erre vagy arra az embert. Amikor pályakezdő tisztként 1964-ben Egerbe kerültem, mindjárt elkezdtem dolgozni a Tudományos Ismeretterjesztő Társaságban, és jártam a vidéket. Abban az időszakban alakult meg az Országos Hadtudományi Választmány, amely a hadtörténelemnek és hadtudományoknak volt a TIT-en belül a legfelsőbb fóruma. Ennek dr. Nagy Gábor ezredes lett a vezetője. És megint milyen az élet: 1967-ben áthelyeztek az alakuló Kossuth Lajos Katonai Főiskolára, részt vettem az alapításban. Egy esős novemberi napon költöztünk, éppen rakodtunk, amikor odajött hozzám egy százados, aki a TIT ügyeit intézte az ezrednél, és azt kérdezte: „Emlékszel, Miklós, hogy téged egyszer valaki ellenőrzött? Nagy Gábor ezredes volt, és azt üzeni, hogy ha akarsz a tanszékén dolgozni, keresd meg!” Bementem Nagy Gáborhoz, aki azt mondta nekem: „Ha nem akarsz magas rendfokozatot, ha nem akarsz sok kitüntetést, de a tudományos pályán akarsz haladni, akkor itt van a helyed.” Majd fejét vakargatva azt mondta: „Tudod mit? Itt vannak a Magyar Katonai Szemlék. A '30-as években pezsgett különösen a légierővel kapcsolatban a hadtudományi szellemi élet. Nézd meg, és írd le nekem, hogy mit tapasztalsz!” Így kezdtem el lövészként a légierővel foglalkozni.

Ez a '60-as évek végén, a '70-es évek elején történt. Mennyiben jelentett tabutémát a Magyar Királyi Honvédséggel foglalkozni ebben az időszakban?

1967-ben kerültem a Kossuthra, akkor indult. Nagy Gábor ezredes megegyezett Kovács vezérőrnaggyal, a politikai főcsoportfőnökkel – mert a hadtörténészek oda tartoztak, annak ellenére, hogy nem voltak politikai munkások –, hogy engem ide hozhat. Így elkezdtem a tanszékkel az országjárásokat, hadiutakat, előadásokat tartottunk, közben dolgoztam a témámon. A tanszék hallatlanul nyitott, szabad szellemű volt. Ha nem kérdeztek rá tabutémára, azt kiprovokáltuk, és a hallgatók csak néztek, hogy micsoda dolgokat tudnak meg tőlünk például a Molotov-Ribbentrop paktumról vagy a 2. magyar hadseregről. Ez a szelle-

miség belém ivódott, és éreztem, hogy ezt nekem tovább kell vinnem, amikor már tanszékvezető-helyettes, majd tanszékvezető lettem.

Soha nem volt ebből problémátok? Hagyták ezt a szellemiséget kibontakozni vagy csak „fű alatt” érvényesülhetett?

Semmi bajunk nem történt. A mai napig mondják az akkori hallgatóink, hogy micsoda előadások voltak, és milyen szellem volt! Akkor kezdett Dombrády Lóránd is idejárni hozzánk, előadásokat tartott, így éltünk a lehetőséggel, amit néhány ember a munkájával már megteremtett. A '70-es években fokozatosan érett be ez az általunk képviselt szellemiség. Nem biztos, hogy ez tudatos volt részünkről, mindössze csak becsületes munkát akartunk végezni.

Azonban amikor a '80-es évek legelején elkészítettem a kandidátusi disszertációm a Magyar Királyi Honvéd Légierő szervezeti és technikai változásairól, megpróbáltam könyvalakban is kiadni a Zrínyi Kiadónál. Több részt kihúztak a kéziratból, megpróbáltam szájrátam, majd kezdődött előlről megint, s ez így ment hosszú időn keresztül. Dr. Godó Ágnes ezredesnek meg is mondtam, hogy nem vagyok hajlandó ezt a játékot tovább folytatni, hogy egymás után újabb és újabb lektorokat jelölnek ki, s ők újabb igényekkel állnak elő. Végül már nem tudott mit tenni a kiadó, ezért dr. Szabó Egon vezérőrnagy, agitációs és propaganda csoportfőnökhöz fordultak. Ő kétoldalas véleményt írt, mely úgy kezdődött, hogy „szakmailag precíz, pontos munka. Egészen bizonyos, hogy a szakma egyértelmű elismeréssel fogadná. Azonban nem tekinthetünk el attól, hogy időbeliségénél fogva ez politika is, és itt már több gond is mutatkozik.” Feltette a kérdést: miért kell feszegetni Trianont, miért kell feszegetni a szovjet ígéretet Erdély visszaadásáról stb.? Véleményét így summázta: „Ha ezt a könyvet a kiadó ebben a formában közreadja, akkor ez lesz a saját kis Krónikája” – utalt ezzel a Sára Sándor által a 2. magyar hadseregről forgatott s menetközben éppen letiltott dokumentumfilm-sorozatra. – „Ezért vegyük kézbe a kéziratot még egyszer, és politikai szempontokat is figyelembe véve dolgozzuk meg, vagy tekintsünk el a megjelentetéstől.” Mai napig nem tudom, ennek ellenére mégis hogyan jelenhetett meg, alapvetően az én visszairásaimat is tartalmazva!

Említetted, hogy a téma kutatása a Magyar Katonai Szemlék elemzésével kezdődött. Hogyan folytatódott, mi ragadott meg a témában?

Elsőként az ragadott meg, hogy szűz terület volt, senki nem kutatta. Tudtam, hogy ha lete-szek valamit az asztalra, az az enyém lesz. Később már szidtam magamat, mert nem tudtam azt, hogy a légierő vezérkarának anyagai alapvetően megsemmisültek, vagy a repülő-k kivitték magukkal. Így a Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának anyagain – durván szá-molva mintegy 200 000 oldalt – kellett átnyálaznom légierő vonatkozású iratok után ku-tatva. Később már ez is vonzott.

Módod volt a még élő szemtanúkkal is beszélni, oral history szempontú interjúkat készí-teni. A Magyar Királyi Honvédség volt tisztjei nem fogadtak először bizalmatlanul téged, a Néphadsereg tisztjét?

Itt ismét vissza kell utalnom a tanszék szellemiségére. Elődeim valahogy kapcsolatba kerül-tek Kéri Kálmán volt vezérkari ezredessel, az Astoria Szálló akkori pincemesterével. Meg-rendeléseket adtak neki, például hogy írja meg visszaemlékezéseit. Engem kis kezdő száza-dosként ismert meg, s amikor már majdnem készen voltam az anyaggal, éppen találko-ztunk a Várban, a Hadtörténelmi Levéltárban. Éreztem, hogy még kellene valami, és az utol-só pillanatban vagyunk. Odaléptem hozzá: „Ezredes úr! Szabó őrnagy jelentkezem!” Erre ő:

„Nono, legfeljebb bajtárs!” – ezzel jelezte, hogy ő nekem nem „úr”, hanem „bajtárs”. Pedig ismertük egymást. Előadtam neki, hogy mi a helyzet: már majdnem készen vagyok a munkával, de szeretnék a még élő szemtanúkkal is beszélni, tudna-e nekem ebben segíteni. Abban a pillanatban elővette belső zsebéből a noteszét, a kutatóterem rácsán át benyúlva elővette a telefont, és felhívott egy számot. Utólag tudom, hogy Németh János volt repülő vezérkari ezredes hívta, aki a háború végén a légierő vezérkari főnöke volt. Kéri Kálmán beleszólt a kagylóba: „Jánoskám! Itt áll mellettem egy őrnagy úr.” Tehát ő nekem „bajtárs”, én neki „úr”, s itt meg is állt egy pillanatra, majd hozzátette a telefonba: „A mai hadseregből. És szeretne veled találkozni.” S milyen kifejező volt a vele való első találkozásom! A megbeszélte időpontnál jóval hamarabb érkeztem, s fel-alá sétáltam a háztól egy kicsit arébb, hogy ne lássanak. Nem is a perc-, hanem a másodpercmutatót figyeltem, és pontosan 10 óraker csengettem. Abban a pillanatban kitérült az ajtó – tehát ő ott ácsorgott szintén hamarabb az ajtó túloldalán –, és azt mondta: „Látom, katona vagy!” Egy nagyon bensőséges kapcsolat alakult ki közöttünk, melyet később a család is örökölt. Ő segített a további kapcsolatok felvételében is.

Milyen hatást tettek rád ezek az emberek? Szakmai tudásuk, visszaemlékezéseik, naplójuk felhasználásán túl tudtál tőlük mást is tanulni?

A Németh Jánoson keresztül megismert Balássy Miklós repülő vezérkari őrnagynak volt köszönhető, hogy a 2. magyar hadsereggel kint lévő repülődandár vesztesége – viszonylag – kicsi volt, mert az 1941-es tapasztalatok alapján mint a légierő vezérkarának kiképzési osztályvezetője azt a „disznóságot” rendelte el a hajózó állomány részére, hogy havonta egy délelőtti gyalogsági harcászatot kell gyakorolniuk. Például bekerített repülőter védelme, onnan való kitérés stb. Ha valakit elátkoztak a repülőhajózók, az ő volt. De amikor rádöbbenek az érintettek, hogy a csekély veszteség neki volt köszönhető, attól a perctől kezdve Balássy Miklós őrnagy volt a szent. Tehát ha valakit Németh János vagy Balássy Micu bácsi nevében kerestem fel, akkor az szívesen fogadott. Ezen tiszték közül néhányan számomra katonai példaképpé is váltak. Mert például amikor a háborút addig végigharcolva 1945 tavaszán az osztrák határhoz értek, Balássy őrnagy jelentkezett Németh János repülő vezérkari ezredesnél a következőképpen: „Ezredes úr! Az esküm ideáig tartott! Nem megyek Önnel tovább Ausztriába!” Németh János erre azt felelte: „Megértelek, de ezért a csoportért, családokért én vagyok a felelős, ezért én megyek!” A sors tragédiája volt, hogy Balássy őrnagyot nem sokkal később elfogták a szovjetek, és kivitték hadifogságba, majd amikor onnan hazajött, még Recsket is megjárta. Németh János pedig kivitte a csoportot Klagenfurtba. Részt vett a németek klagenfurti repülőterének lefegyverzésében és angoloknak való átadásában. Ezt követően nem mert hazajönni. Tragédiája, hogy a '70-es évekig Nagy-Britanniában bányákban dolgozott, meg betegszállítóként, mindig ott, ahol a legjobb volt a nyugdíjkonfidió, s csak élete legvégére jött haza.

Milyen változást jelentett katonaként és tudósként a rendszerváltás és a későbbi NATO-csatlakozás?

A rendszerváltás időszakában Magyarország rettenetesen népszerű volt a NATO-ban, és ez főképpen a németeknek volt köszönhető. Nagyon szerencsés helyzetben voltam ekkor, hiszen 1991-ben lettem akadémiaparancsnok, és 1992-ben meghívtak néhányunkat a volt Varsói Szerződés tagállamaiból a NATO akadémiaparancsnokok konferenciájára Rómába. Az első napon zárt ülés volt, a második napon tartották a nyílt ülést, amelyre hivatalosak voltunk mi is. Kint ültünk és várakoztunk, de mégsem engedtek be, mert néhány kemény

NATO-s azt mondta, hogy velünk nem áll szóba. És ekkor a német *Führungsakademie* parancsnoka, Klaus Reinhardt tábornok – aki később a koszovói NATO-erők parancsnoka, majd a NATO közép-európai erőinek parancsnoka lett – azt mondta a tanácskozás tagjainak: „Uraim! Nem mi hívtuk meg őket? Akkor most adok öt percet, és vagy bejönnek a meghívottak is, vagy én megyek ki!” Így vettünk részt végül mi is a tanácskozáson. (S én még további tizenhat éven keresztül.) Vele is nagyon hamar jó viszonyba kerültem, és ő is, meg sokan mások szintén megkérdezték: „Miklós, hogyan tudtatok váltani egyik percről a másikra?” Én mindig elmondtam: mi a '80-as évek közepétől úgynevezett kétnormás oktatást folytattunk, azaz a varsói doktrínát tanítottuk, és amit „elloptunk” a NATO-tól, azt mi már akkor beépítettük az oktatásba. A társadalomtudományok is ekkor kezdtek fokozatosan átalakulni, tehát a rendszerváltás idejére már megteremtődött a talaj az új típusú szemlélethez. Ez tehát egy viszonylag hosszú, többéves folyamat volt. Ahogyan az akadémiai rendes tagi székfoglalómban is elmondtam: lehet bármit gondolni utólag, de mi annak a rendszernek voltunk a katonái. A rendszer neveltje voltam én is ugyan iskoláskoromtól kezdve, de az otthoni neveltetésem a túlzásoktól mindig visszafogott. Mi komolyan elhittük azt – és ezt szó szerint elmondtam első egyesült államokbeli utam során is, amikor 1990-ben az ottani légierő vezérkari hallgatói előtt tartottam egy előadást, s nekem szegeztek a kérdést: „Hogyan lehet egyik pillanatról a másikra internacionalizmusból hazafiságra váltani?” –, mi meggyőződéssel hittük: a hazafiság és internacionalizmus nem áll szemben egymással, hanem egymást segíti. S ami a lényeg: én nem hiszem, hogy a magyar tisztikar 95%-a szeme előtt – túl azon, hogy a Varsói Szerződéssel együtt harcolunk stb. – elsősorban, külön megfogalmazás nélkül is, ne mindig a haza védelme lebegett volna!

1996-ban a katonai akadémiából egyetem lett. Mennyiben jelentett ez változást az oktatás hétköznapijaiban? Például a civil hallgatók megjelenése a Zrínyin?

A civil hallgatók kezdetben sokkal kevesebben voltak, mint manapság, és jobb minőséget is képviseltek. Ez alapvetően két szakot jelentett akkor: a biztonság- és védelempolitikai, valamint a védelemigazgatási szakokat. Eleve egy középfokú nyelvvizsgálóval kellett rendelkezniük, és kimeneti követelményként plusz még egy felsőfokú nyelvvizsgát kellett szerezniük. Tehát nagyobb szórást tudtunk végrehajtani. Ami problémát jelentett – s ezt mi nagyon gyorsan tudtuk kezelni Piószeghy János tábornok úrral –, az az itteni fegyelemhez való hozzáilleszkedést érintette. Elmesélek egy példát: megkérdeztem a végzetektől, hogy részt kívánnak-e venni az egyetemi kibocsátón. Azt válaszolták, hogy természetesen igen. Erre én közöltem velük, hogy akkor bizonyos katonásságnak civilként is meg kell felelniük. És amikor a főpróbán egyik-másik megjelent sortban meg lenge öltözékben, hazazavartam őket azzal, hogy a kibocsátóra jöjjenek vissza normális sötét ruhában, vagy nem vesznek részt az ünnepségen. Mivel ez egyetem, ezt a tanáraimtól ugyanúgy megköveteltem. És – néhány „kisiklástól” eltekintve – tartották is ehhez magukat.

Ugyanakkor rettenetes nagy csalódást okozott nekem, amikor a legkorszerűbb ismeretekkel felruházott, nyelveket beszélő civil hallgatóink nem kapták meg végzésük után a tudásuknak megfelelő állásajánlatokat. Ez az ezredforduló környékén, a NATO- és Európai Unió csatlakozás felé közeledve történt. Sem a Honvédelmi Minisztérium, sem az az ötven vagy hatvan főhatóság, akiket megkerestem, nem igazán tartott rájuk igényt arra hivatkozva, hogy ezek az állások nyugdíjas tisztekkel vannak feltöltve. Később a minisztériumi nyomás, hogy pénzt, pénzt, pénzt kell „termelni” a képzéssel, ezt nagyon fellazította, ami odáig vezetett, hogy amikor a rektori mandátumom lejárt utáni évben meghívtak a 2008-as kibocsátóra, és mellettem ült Tömböl László altábornagy, az Összhaderőnemi Parancsnokság parancsnoka, döbbenet láttuk, hogy a civil hallgatóknak adják át először a diplomát. Ahogy

az egyes civil hallgatók neve elhangzott: sapkadobálás, üvöltözés, hurrázás. Amikor végre a tisztekre sor került, egyedül a vezérkari tanfolyam hallgatóinál mondtak rendfokozatot, a többi katonánál pedig csak vezeté- és keresztnév szerepelt. Pedig a katonáknál fontosabb a rendfokozat, mint a keresztnév. Ekkor odaszóltam Tömböl tábornok úrhoz: „Te, Laci, jövőre itt kell nekünk ülnünk?” Azt mondta: „Miklós-kám, nem.” Ő „pechjére” időközben vezérkari főnök lett, így a következő kibocsátón hivatalból ott kellett lennie, én viszont nem mentem el. Véleményem szerint ez már nem felel meg a Nemzetvédelmi Egyetem bizonyos nyitottságának, mert mégiscsak Nemzetvédelmi Egyetem.

Milyen külföldi példát hasznosítottatok az egyetem létrehozásakor?

Semmilyet! Én mindig úgy mondtam, hogy soha nem volt, sehol nem volt egyetemet kellett teremteni, olyat, amely egyszerre katonai is, meg civil is. Ez rettenetesen nehéz volt. Erre nem volt példa. Később a volt Varsói Szerződés tagállamai közül néhányban létrehoztak hasonlókat, például a brnóit, a lipótszentmiklósit (amit közben amerikai nyomásra felszámoltak), a bukarestit vagy a szófiait.

Akkor inkább mi szolgáltunk példaként a születőben lévő hasonló intézményeknek?

Ezt így nehéz megmondani, de sokszor hozzánk jöttek tapasztalatért. Először a csehek, később a románok is már, aztán a szlovákok is, csak aztán ők lépést váltottak. A rendszerváltás után évekig működött itt a térségben egy amerikai bizottság, a Reno nyugalmazott altábornagy vezette úgynevezett Qubik Bizottság azzal a céllal, hogy amerikai mintára alakítsuk át a dolgokat. Azt mondták, nem kell ide egyetem, kemény csapatparancsnoki képzés stb. kell csak. Ezt válaszoltam neki: „Tábornok úr! Ha majd olyan lesz a társadalmi presztízszünk, akkor igen, de most egyelőre még főiskolai, de egyre inkább egyetemi diplomaért jönnek hozzánk tiszteknek, illetve a tisztek.” Éveken keresztül harcoltunk, s hosszú idő után egyszer csak újból megjelent Reno altábornagy, és azt mondta: „A Zrínyi csak egyetemi képzést végezzen, s más szervezet feladata a katonai képzés!” Nem akartam hinni a fülemnek, azt hittem, hogy „félrefordítottam”, ezért kértem, ismételje meg! Ő megtette ezt a szívességet, sőt kiegészítette: „Sajnos maga erősen ellenállt eddig, de remélem, most ezzel egyetért, annál is inkább, mert az egyik környező országban már elfogadták azt a rendszert, hogy külön van az egyetemi és külön a katonai képzés.” Erre én megkérdeztem: „Tábornok úr! Csak nem Szlovákiára gondol? Mert én most jöttem vissza nemrégén Liptószentmiklós-ról, és döbbenet láttam, hogy szétverték a korábbi képzést! Feszültség indukálódott az eredeti campuson megmaradt egyetemi vezetés és a kiképzésért felelős parancsnok között. A tanártisztek csak ünnepen vehetnek egyenruhát, megszüntették a PhD-képzést stb. Ettől nagyobb borzalmat elképzelni sem tudok!” Erre az altábornagy úr összecsapta a mappáját, és elviharzott. Nyugaton ugyanis az a fő szempont, hogy háromévente kicserélik mind a parancsnokokat, mind az oktatókat, és új garnitúrát hoznak a csapatból. Csak nem értik, hogy ha úgy tetszik, ez egy új „fegyvernem”, a civil felsőoktatásban résztvevőkkel azonos követelményeknek megfelelő, azaz azonos „értékű” katonapedagógusi kar, ami teljesen mást jelent. Persze ki kell menni csapatgyakorlatra, ez rendben van, de a tudományos kutatáson alapuló oktatás egy önálló szakma.

Miként kezdte el foglalkozni az akadémia történetével, hogyan adódott a téma? Köze volt ennek ahhoz, hogy te magad is akadémia parancsnok, majd egyetemi rektor voltál?

Ez abban az időszakban történt, amikor a Széchenyi ösztöndíj-rendszer működött. Aki akkor megérdemelte, azt támogattam annak elnyerésében. Valaki megkérdezte tőlem, hogy

én miért nem pályázom. „Hogy képezed? Én rektor vagyok, én engedélyezem.” De amikor a Rektori Konferencián egymás után látom-hallom, hogy ez a kolléga is ösztöndíjas, az a rektortársam is ösztöndíjas, akkor „begerjedtem”. Így a legutolsó fordulóban megpályáztam, gondolom, a legutolsó rektorként. Én akkor úgy éreztem, hogy a lehetőségeim határain belül a Magyar Királyi Honvéd Légierőről mindent megírtam. Nem tökéletes a munka, mert fiatal helytörténeti kutatók – akiket támogatok, segíték is – újabb apró, értékes részterületekkel egészítik ki, de én ebből már újat nem tudok adni. És akkor hirtelen jött az akadémiák története. Ez nagy lépésváltást is jelentett bennem, mert idegenkedtem a Magyar Néphadsereg történetétől. Ez viszont újabb feldolgozatlan terület volt, és így „haraptam rá” a magyar katonai felsőoktatás második világháború utáni történetére.

Milyen módszerrel dolgozol? Hogyan építed fel a témát? Milyen részterületek bontakoznak ki a történetekből?

Hogy jó vagy rossz a módszerem, azt nem tudom. De én csak úgy tudom ezeket a történeteket megírni, hogy adok egy rövid nemzetközi helyzetbemutatót, utána jön egy kicsit bővebb belpolitika, majd a Magyar Néphadsereg története, és végül ezek által meghatározottan a katonai felsőoktatás története. Így egyre jobban kinyílt előttem a Magyar Néphadsereg története is, meg kell mondanom, hogy magamban is csalódva. Mert például fiatal tisztként én gyűlöltem Czinege Lajos honvédelmi minisztert. Fiatal hadnagyként, szakaszparancsnokként s talán mert – akkor még – barna volt a hajam, bekerültem abba a rubrikába, hogy néhány hadosztály-pártértekezleten, 5. hadsereg pártértekezleten részt vehettem. Az 1965-ös hadsereg-pártértekezleten az elnökségbe is bekerültem, mert kellett egy hadnagy is oda. Czinege vezérezredes rendkívül durva és darabos stílusa idegen volt tőlem, s ezen az értekezleten is azt láttam, hogy az elnökség közepén ülő honvédelmi miniszter háttal fordít a pulpitusnál felszólaló tisztnak, és hangosan beszél a mellette ülő elnökségi taggal. Ha egy tiszthelyettes, sőt ha egy honvéd beszélt, akkor majd kiesett a székéből, és itta a szavát. Viszont most, amikor beleástam magam a témába, láttam, hogy szinte minden – sokszor 50–60 oldalas – anyagot átolvasott és megjegyzéseket írt. Igaz, hogy alig megfeythető kapa betűkkel – és itt jön a döbbenet –, de a legtöbb megjegyzése szakmailag helytálló, lényegi volt. Sőt, találtam „emberit” is benne. Például amikor a Honvéd Kórház baleseti sebészetének alapító főorvosát nyugállományba vonulásakor fölterjesztették jutalomra, a Magyar Néphadsereg hadtápfőnöke, a honvédelmi miniszter helyettese csak „szimbolikus tárgyjutalmat” kívánt neki adni. Mivel Czinege vezérezredes megkövetelte, ezért azt is odaírták a fölterjesztésre, hogy mennyi a nyugdíjalapja, és mennyi jutalmat számítanak be. A miniszter olvasva a tárgyjutalomról szóló részt, odaírta: „Nem vagyunk szűkmarkúak?” De ami a legjobban megdöbbenett, az az, hogy bár igaz: minden betűt egyeztetett Kádárral, de „ezzel együtt” 1963 és 1968 között nagyon kemény harcokat vívott a Varsói Szerződésen belül, amiért nagyon utálhatták. Ezen az öt-hat éven belül kiharcolta, hogy a nemzeti honvédelmi miniszterek nem lehetnek egy szovjet honvédelmi miniszterhelyettes beosztottai, kiharcolta a Tudományos és Technikai Tanács létrehozását, hogy kooperációs szerződéseket kössenek haditechnikai termelést illetően, majd azt is, hogy vezérkarfőnök-helyettesi szinten legyenek képviselői az egyes tagállamoknak. Tehát lehetőségein belül mindent megtett. Ezért mondtam azt, hogy magamban is csalódtam – pozitív értelemben – Czinege Lajost illetően, bár nem gondolom azt, hogy őt nem hülyítette meg a huszonnégy éves honvédelmi minisztersége, és nem hitt a végén saját tévedhetetlenségében. De sokkal pozitívabb a munkássága, mint amit egy akkori külső szemlélő láthatott.

Idén jelent meg a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1970 és 1979 közötti történetével foglalkozó munkád. Min dolgozol jelenleg, folytatod a kronológiai sorrendet, és készülsz a '80-as évekkkel?

A '80-as évekről szóló újabb kötetemet már leadtam a kiadónak, most egy rövidebb, 1990 és 1996 közötti rész következik – ha igényt tartanak a sorozat „kompletté” tételére. Mindezenre az egyetem vezetésétől a múlt héten megkértem az engedélyt az 1990–1996. évi levéltári iratok kutatására. Most várom – a remélhetően – pozitív választ, s akkor „Irány az Irrattár!” A továbbiakra nézve meg is vagyok ijedve egy kicsit, mi lesz ez után? De nagy élvezettel írtam meg egy felkérés alapján a tapolcai dandár, az MN-1480 hadműveleti-harcászati rakétadandár történetét, amelyből sokat tanultam. Remélem, újabb felkérésekkel is megkeresnek, mert amíg élek, szeretnék dolgozni.

Végignézve tudományos publikációid listáján azt láthatjuk, hogy az nagyon hosszú és terjedelmes. Nem vontam pontos matematikai átlagot, de 1973 és 2010 között évente legalább három cikked vagy könyved jelent meg, amellet, hogy egyéb feladatoknak is meg kellett felelned. Hogyan sikerült ezt a tempót tartanod?

Először is kellett hozzá megfelelő háttér, tehát a család, ha sajnos némileg meg is szenvedte ezt. Sőt én is, amikor kisiskolás lányom egyszer azt mondta: „Apa, én mindig csak a hátadat látom!” Fájt az igazság, de egyrészt végig ott volt bennem az érdeklődés, másrészt meg amúgy is munkamániás vagyok. A feleségem is szokta mondani: „Lehetetlenség az, hogy te leülsz, és azonnal elalszol!” Bármit, de valamit mindig csinálnom kell. A tudományos munka során az ember hajlamos magáról elhinni, hogy valami fontosat, valami újat csinál, amikből valakik, néhányak profitálni tudnak. Az akadémiatörténettel kapcsolatban az egyik legnagyobb elismerésem például az volt, amikor Laczovics Erika, a Hadtörténelmi Levéltár főmunkatársa – aki nekem a kutatás során nagyon sokat segített, ezért természetesen mindig kapott tőlem egy-egy példányt a már megjelent kötetekből – a legutóbbi kötet átnyújtásakor azt mondta nekem: „Tudja, hogy ezeket nem viszem haza? Itt tartom az irodámban, mert a maga lábjegyzetelése alapján időnként hamarabb megtalálom az anyagot, mint a jegyzékből.” A feleségem nem boldog ettől, mert az együtt töltött nyaralásaink, szanatóriumi pihenéseink nagy részét is írással töltöm. Mindig nagy pakkokkal, laptoppal érkezünk a szanatóriumba, és ott már mosolyogva kérdezik, hogyan állok éppen az írással.

Mit jelent számodra a Magyar Tudományos Akadémia? Milyen feladatokat látsz el ott?

Nézd, én eléggé kemény embernek tartom magam. Nagyon ritkán szorul el a torkom, ahhoz valamilyen nagyon megrázó dolognak kell történnie, például gyerekekkel kapcsolatos tragédiának vagy meglepő emberi gesztusnak, segítségnek. Vagy amikor megtudtam, hogy a tizenhat éven keresztül mellettem volt sófőrom negyvenhat évesen elhunyt. De amikor jött a telefon az osztálytitkártól, hogy „Gratulálok, Miklós, megvan a levelező tagságod!”, akkor úgy elment a hangom, hogy csak nyeldesni tudtam. Ez hallatlan nagy megtiszteltetés, még akkor is, ha az ember időként – már bent – elcsodálkozik dolgokon. Csodálatos és ritka ajándéka a sorsnak.

Öreg vagyok én már, hatvankilencedik éves. De az akadémikustársaim többségéhez képest fiatalnak számítok. Ezért is, meg becsületből is, amire felkérnek, azt elvállalom. Így lettem a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya elnökhelyettese, a Doktori Tanács társelnöke, valamint a Szociális Bizottság, a Hadtudományi Bizottság és a Kormányzati Koordinációs Bizottság Tudományos Tanácsának tagja. Ezeket már elégségesnek gondolom, többet nem tudok vállalni. Úgy érzem, hogy az, amit itt csinálok, hasznos is. Azt viszont szin-

tén meg kell mondanom, hogy a katonai létnek, a katonai nevelésnek az Akadémián belül is vannak előnyei. Döbbenetes, hogy ebben a tudós társaságban mit jelent a határozottság. Két perióduson keresztül az MTA IX. Osztály Bólyai ösztöndíj szakbizottságának voltam az elnöke. Ott az ösztöndíjakért folytatott harcok során például Neményi Mária szociológus – a szociológusokkal volt a legtöbb vitánk – odajött hozzám egyszer, és azt mondta: „Miklós! Én nagyon sok mindenben nem értek magával egyet, de ahogy vezeti maga ezt a dolgot, és abban a pillanatban, ahogy elakad a vita, akkor meg tudja kerülni és újramezdeni, azt csodálom!” Minderre a katonaság tanított meg.

Mit gondolsz a mostani fiatalokról, legyenek akár katonák, akár civilek? Mire kell felkészülniük, hogyan lépjenek pályájukra?

Általánosságokat tudok neked mondani: becsületesen készüljenek és becsületesen szolgáljanak! Amikor végzős hallgatókkal beszéltem, őszintén megmondtam nekik: én nem tudok milyen tanácsot adni maguknak. Mert az én tanácsom csak egy lehet: legyenek becsületesek, nagyon felkészültek, az igazság mellett mindenáron kiállóak! De én ezt kicsit félve mondom, mert nem akarom a gerincüket vagy a pályájukat törni.

Én mindig azt mondtam, hogy nekem óriási szerencsém volt egész életemben. Hemingway Öreg halász és a tengeréből engem Santiagonak az a mondata nagyon megragadott, miszerint: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék!” Hosszú évtizedek óta próbálok eszerint élni.

Budapest, 2010. október 20.

Az interjút készítette KALÓ JÓZSEF